

ANALYZING THE COGNITIVE MODEL OF THE CONCEPTS OF "HEAVEN" AND "HELL"

Nigora Zakirova Alimdjanovna

Uzbekistan State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: n.zakirova20@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17539196>

ARTICLE INFO

Received: 26th October 2025

Accepted: 30th October 2025

Online: 31st October 2025

KEYWORDS

Heaven, Hell, cognitive model, concept, metaphor, linguoculturology, religious discourse, semantics.

ABSTRACT

This article analyzes the concepts of "Heaven" and "Hell" in the English language from the perspective of cognitive linguistics. The aim of the research is to identify the cognitive structure, metaphorical models, and cultural as well as moral connotations of these concepts in human cognition. The concept of "Heaven" represents goodness, light, reward, and tranquility in human thought and is associated with such semantic elements as light, purity, peace, and eternity. It is modeled through metaphors of height (up), light, and perfection. Expressions such as "heavenly voice", "heaven on earth", and "gates of heaven" convey meanings of divinity and serenity.

In contrast, the concept of "Hell" is associated with darkness, evil, suffering, and punishment, encompassing the semantic fields of fire, pain, sin, and punishment. It is conceptually structured through the metaphors of depth (down), darkness, and fire (burning). Phrases such as "burning in hell", "go to hell", and "hellish life" express torment and spiritual anguish. The concepts of "Heaven" and "Hell" form a contrasting cognitive pair that linguistically reflects the opposition between good and evil, reward and punishment. The study is based on Lakoff and Johnson's Conceptual Metaphor Theory and draws on material from the Bible, English proverbs, idioms, and literary works (Milton, Dante, and others). The findings demonstrate that these concepts function as cognitive models representing the system of moral regulation and values within English cultural consciousness.

"HEAVEN" VA "HELL" KONSEPTLARINING KOGNITIV MODELINI TAHLIL QILISH

Nigora Zakirova Alimdjanovna

Uzbekistan State World Languages University

ARTICLE INFO

Received: 26th October 2025

Accepted: 30th October 2025

Online: 31st October 2025

KEYWORDS

Heaven, Hell, kognitiv model, konsept, metafora, lingvokulturologiya, diniy diskurs, semantika.

ABSTRACT

*Ushbu maqolada ingliz tilidagi "Heaven" va "Hell" konseptlari kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — bu konseptlarning inson ongidagi kognitiv tuzilmasi, metaforik modellari hamda madaniy va axloqiy konnotatsiyalarini aniqlashdir. "Heaven" konsepti inson tafakkurida **ezgulik, yorug'lik, mukofot va osoyishtalik** timsoli bo'lib, light, purity, peace, eternity kabi semantik elementlar bilan bog'lanadi. U **yuksaklik (up), nur (light) va mukammallik (perfection)** metaforalari orqali modellashtiriladi. "Heavenly voice", "heaven on earth", "gates of heaven" kabi birikmalar ilohiylik va tinchlik ma'nolarini ifodalaydi. Aksincha, "Hell" konsepti **zulmat, yovuzlik, azob va jazolanish** bilan bog'liq bo'lib, fire, pain, sin, punishment semantik maydonlariga ega. U **pastlik (down), zulmat (darkness) va yonish (fire)** metaforalari orqali konseptual jihatdan shakllanadi. "Burning in hell", "go to hell", "hellish life" kabi iboralar azob va ruhiy iztirobni ifodalaydi. "Heaven" va "Hell" konseptlari **qarama-qarshi kognitiv juftlik** sifatida ezgulik va yovuzlikning, mukofot va jazoning lingvistik in'ikosini tashkil etadi. Tadqiqot Lakoff va Johnsonning Konseptual metafora nazariyasi asosida Injil, ingliz maqollari, idiomalar va badiiy asarlar (Milton, Dante va boshqalar) materiallari asosida olib borilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bu konseptlar ingliz madaniy ongida **axloqiy nazorat va qadriyatlar tizimini** ifodalovchi kognitiv model sifatida faoliyat yuritadi.*

Til inson tafakkurining in'ikosi bo'lib, unda milliy-madaniy qadriyatlar, diniy e'tiqod va axloqiy qarashlar mujassam bo'ladi. Har bir xalqning tili orqali uning dunyoqarashi, hayotga munosabati va ma'naviy qadriyatlari namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan diniy konseptlar — inson ongidagi eng qadimiy, barqaror va chuqur kognitiv birliklardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lgan **kognitiv tilshunoslik** til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni o'rganadi. Bu yondashuvga ko'ra, til faqat aloqa vositasi emas, balki insonning dunyoni idrok etish va konseptual tizimlashtirish qurolidir.

Shu bois diniy va falsafiy tushunchalarni tildagi ifodasi orqali o'rganish inson tafakkurining tub qatlamlarini ochib beradi.

"Heaven" va "Hell" konseptlari insoniyat tafakkurining **dualistik (qarama-qarshi)** asoslarini ifodalovchi eng qadimiy diniy tushunchalardan hisoblanadi. Ular nafaqat diniy matnlarda, balki xalq og'zaki ijodi, maqollar, idiomalar, badiiy asarlar va zamonaviy ingliz tili nutqida ham faol ishlatiladi. "Heaven" — ezgulik, yorug'lik, mukofot va ruhiy osoyishtalik timsoli bo'lsa, "Hell" — yovuzlik, zulmat, azob va jazolanishning lingvokognitiv modeli sifatida shakllangan. Ushbu maqolada "Heaven" va "Hell" konseptlarining ingliz tilidagi **kognitiv modeli** tahlil qilinadi. Tadqiqotda ularning **metaforik asoslari, semantik maydoni, madaniy konnotatsiyasi**, hamda **axloqiy baholashdagi funksiyasi** o'rganiladi. Maqola Lakoff va Johnsonning *Konseptual metafora nazariyasi* hamda lingvokulturologik yondashuvlar asosida olib boriladi. Shuningdek, ingliz tili materiallari — *Injil matnlari, maqollar, idiomatik birliklar, va badiiy adabiyot namunalari*ga tayaniladi.

Izlanishlar natijasida "Heaven" va "Hell" konseptlarining inson tafakkuridagi qarama-qarshi semantik tuzilmalari, ularning metaforik modellar orqali voqelanishi hamda madaniy tafovutlarda qanday ma'no yukini olishi aniqlanadi.

Mazkur maqola **kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya** va **semantik tahlil** yo'nalishlariga asoslangan. Tadqiqot jarayonida konseptlarni o'rganish uchun sifat tahliliga (qualitative analysis) tayanildi, ya'ni "Heaven" va "Hell" konseptlarining ingliz tili materiallaridagi semantik, konseptual va metaforik xususiyatlari tahlil qilindi.

Tahlilda quyidagi asosiy metodlar qo'llanildi:

1. **Kognitiv tahlil metodi** – konseptlarning inson ongidagi tuzilmasini, ularning semantik yadrosi va periferiya elementlarini aniqlash uchun. Bu yondashuv *G. Lakoff* va *M. Johnson*ning "Conceptual Metaphor Theory" (1980) asosida olib borildi.
2. **Metaforik modellashtirish metodi** – "Heaven" va "Hell" konseptlari asosida shakllangan metaforik modellarni (masalan, *HEAVEN IS LIGHT, HELL IS FIRE*) aniqlash va ularning ma'no kengayishini o'rganish uchun.
3. **Lingvokulturologik tahlil** – konseptlarning ingliz madaniyatida qanday qadriyatlar, diniy e'tiqodlar va axloqiy g'oyalar bilan bog'langanini tahlil qilish uchun.
4. **Semantik tahlil** – "Heaven" va "Hell" leksemalarining sinonim-antonimik tizimini, konnotativ ma'nolarini va hissiy-emotsional yukini o'rganish uchun.
5. **Diskursiv tahlil** – konseptlarning diniy, badiiy va so'zlashuv kontekstlarida qo'llanish xususiyatlarini aniqlash uchun.

1. "Heaven" konseptining kognitiv modeli

"Heaven" konsepti ingliz tili va madaniyatida inson tafakkurida **ezgulik, yorug'lik, tinchlik, mukofot va najot** tushunchalari bilan bog'langan. U **diniy manbalar, maqollar, idiomalar**, hamda **badiiy asarlar** orqali o'zining chuqur semantik va emotsional qatlamini shakllantiradi.

1.1. Semantik struktura

"Heaven" so'zi quyidagi semantik komponentlarni o'z ichiga oladi:

Asosiy komponent	Mazmuni	Misol

Spatial (makoniy)	Osmonda, yuqorida joylashgan ilohiy joy	<i>The angels in Heaven</i>
Moral (axloqiy)	Ezgulik, poklik, mukofot	<i>He lived a good life and went to Heaven</i>
Emotional (hissiy)	Osoyishtalik, baxt, quvonch	<i>She was in seventh Heaven</i>
Religious (diniy)	Ilohiy mukofot, najot manzili	<i>Heaven is the reward of the righteous</i>

Bu konsept kognitiv jihatdan **nur (light)**, **balandlik (up)**, va **poklik (purity)** metaforalari bilan bog'langan.

1.2. Metaforik modellar

Kognitiv metafora nazariyasiga (Lakoff & Johnson, 1980) ko'ra, "Heaven" konsepti bir nechta konseptual metaforalar orqali voqelanadi:

- **HEAVEN IS HOME**

He has gone home to Heaven. Bu modelda jannat inson ruhining abadiy uyiga qiyoslanadi — tinchlik, xavfsizlik va osoyishtalik joyi sifatida.

- **HEAVEN IS LIGHT**

A heavenly light shone upon them. Nur bu yerda poklik, haqiqat va najot timsoli bo'lib, "Heaven" konseptining asosiy kognitiv belgilaridan biridir.

- **HEAVEN IS REWARD**

He earned his place in Heaven. Bu modelda jannat ezgu amallar uchun beriladigan mukofot sifatida talqin qilinadi.

1.3. Madaniy konnotatsiyalar

Ingliz madaniyatida "Heaven" konsepti ko'pincha **moral perfection (axloqiy mukammallik)** va **spiritual peace (ruhiy osoyishtalik)** g'oyalari bilan bog'langan. Masalan, *Heaven helps those who help themselves* maqoli shaxsiy mas'uliyat va mehnatni ilohiy mukofot bilan bog'laydi.

Bundan tashqari, kundalik nutqda "Heaven" ko'pincha metaforik ma'noda ishlatiladi:

- *This cake tastes like Heaven* – nihoyatda yoqimli, mukammal narsa.
- *In seventh Heaven* – juda baxtli holatda.

Bu misollar "Heaven" konseptining diniy chegaradan chiqib, **emotsional-ijobiy baho beruvchi** modelga aylanganini ko'rsatadi.

2. "Hell" konseptining kognitiv modeli

"Heaven" konseptiga qarama-qarshi tarzda "Hell" konsepti **zulmat, azob, yovuzlik va jazolanish** kabi tushunchalarni ifodalaydi. U ingliz madaniyatida qo'rquv, og'riq va ma'naviy azobni ifodalovchi **axloqiy ogohlantiruvchi konsept** sifatida shakllangan.

2.1. Semantik struktura

Asosiy komponent	Mazmuni	Misol
Spatial (makoniy)	Pastlik, tub, olovli joy	<i>He was condemned to Hell</i>
Moral (axloqiy)	Yovuzlik, gunoh, jazolanish	<i>He lived a sinful life and went to Hell</i>

Emotional (hissiy)	Azob, og'riq, umidsizlik	<i>He went through hell after the accident</i>
Symbolic (ramziy)	Ruhiy izzitirob, qo'rquv, umidsizlik	<i>It was a living hell</i>

2.2. Metaforik modellar

• HELL IS FIRE

Burning in Hell for eternity. Olov azob, jazolanish va yovuzlikning asosiy timsolidir. Bu metafora diniy matnlarda keng qo'llanadi.

• HELL IS PRISON

Trapped in his own hell. Bu model ruhiy yoki jismoniy azobdan chiqishning imkonsizligini bildiradi.

• HELL IS DARKNESS

A dark hell of sorrow and pain. Zulmat bu yerda najotsizlik, yo'qotish va ma'naviy halokatni ifodalaydi.

2.3. Madaniy konnotatsiyalar

“Heaven” singari “Hell” ham diniy tushuncha sifatida boshlanib, keyinchalik **kundalik so'zlashuv va badiiy tildagi metafora** sifatida kengaygan. Masalan:

- *He went through hell and back* – katta qiyinchilikni boshdan kechirdi.
- *It's a hell of a party* – (slenqda) juda kuchli, hayajonli voqea.

Bu misollar “Hell” konseptining **semantik kengayishini**, ya'ni u endi faqat salbiy emas, balki **intensivlik va kuchli emotsiya** ifodalovchi modelga aylanganini ko'rsatadi.

3. “Heaven” va “Hell” konseptlarining kognitiv oppozitsiyasi

Mazkur ikki konsept **qarama-qarshi kognitiv juftlik** sifatida tahlil qilinadi. Ularning asosiy semantik komponentlari quyidagicha:

Asosiy o'lchov	HEAVEN	HELL
Makon	Yuqorida, osmonda	Pastda, tubda
Rang	Yorug'lik, oq, nur	Qorong'ilik, qora, olov
Axloqiy mazmun	Ezgulik, najot, mukofot	Yovuzlik, gunoh, jazo
Emotsional holat	Quvonch, osoyishtalik, umid	Qo'rquv, azob, umidsizlik
Metaforik model	LIGHT, UP, HOME	DARKNESS, FIRE, DOWN
Ramz	Farishta, nur, tinchlik	Iblis, olov, zulmat

Bu oppozitsiya orqali inson tafakkurida dunyo “*yaxshi-yomon*”, “*nur-zulmat*”, “*hayot-o'lim*” kabi dualistik prinsiplar asosida tashkil topganini ko'rish mumkin.

4. Ingliz madaniyatida konseptlarning aks etishi

Ingliz xalq maqollarida “Heaven” va “Hell” konseptlari axloqiy me'yorlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi:

- *Heaven helps those who help themselves* — faol va mehnatsevar insonlar ilohiy mukofotga loyiq.
- *The road to Hell is paved with good intentions* — faqat niyat emas, amal ham muhimligini bildiradi.

Badiiy adabiyotda esa bu konseptlar **metaforik konflikt** vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, *John Miltonning “Paradise Lost”* asarida Heaven – tartib va itoatni, Hell esa – isyon va ozodlikni ifodalaydi. *William Blakening “The Marriage of Heaven and Hell”* asarida bu ikki kuchni insoniyat tabiatining ajralmas tomonlari sifatida talqin qiladi.

1. Kognitiv tuzilma natijalari

“Heaven” va “Hell” konseptlari inson tafakkurida **dual (qarama-qarshi)** konseptual struktura hosil qiladi. Bu ikki birlik orqali ingliz tili foydalanuvchilari **axloqiy dunyoqarashni**, ya’ni yaxshilik va yomonlik, najot va halokat, yorug’lik va zulmat oppozitsiyasini modellashtiradi.

- “Heaven” konsepti kognitiv jihatdan **nur, balandlik, poklik, mukofot** obrazlari bilan bog’langan.
- “Hell” konsepti esa **zulmat, pastlik, olov, jazo** metaforalari orqali ongda shakllanadi.

Bu esa **Lakoff va Johnson (1980)** tomonidan ilgari surilgan “Up = Good” va “Down = Bad” metaforik modelini tasdiqlaydi.

2. Metaforik modellar tahlili

Tadqiqot natijasida “Heaven” konseptining asosiy metaforalari sifatida **LIGHT, HOME, REWARD** modellarining, “Hell” konseptining esa **FIRE, DARKNESS, PRISON** modellarining faol ishlatilishi aniqlandi.

Bu metaforalar orqali konseptlar faqat diniy tushunchani emas, balki **insoniy emotsiyalar va hayotiy tajribalarni** ham ifodalash vositasiga aylangan. Masalan:

- *He was in seventh Heaven* — insonning yuqori darajadagi baxt hissini bildiradi;
- *He went through hell* — og’ir sinov yoki azobni ifodalaydi.

Bu holat “Heaven” va “Hell” konseptlarining **metaforik kengayish** jarayonidan dalolat beradi. Ular **abstrakt diniy konseptdan kundalik nutqdagi emotsional baholovchi birlikka** aylangan.

3. Madaniy konnotatsiyalar tahlili

Ingliz tilida “Heaven” va “Hell” konseptlari **axloqiy va diniy qadriyatlar tizimini** ifodalovchi universal belgilar sifatida xizmat qiladi.

- “Heaven” konsepti — mukammallik, najot, mukofot tushunchalarini,
- “Hell” konsepti esa — jazolanish, gunoh, halokat g’oyalarini aks ettiradi.

Ammo zamonaviy ingliz tilida bu konseptlar **diniy mazmun chegarasidan chiqib, metaforik va emotsional** qiymat kasb etgan. Masalan, “a hell of a time” iborasi salbiy emas, balki **kuchli taassurot** bildiruvchi so’z birikmasiga aylangan.

4. Diniy va badiiy kontekstda qo’llanish xususiyatlari

Tahlil shuni ko’rsatdiki, diniy manbalarda bu konseptlar **moral ramzlar** sifatida, badiiy adabiyotda esa **metaforik va falsafiy simvol** sifatida talqin etiladi.

Masalan:

- *John Miltonning “Paradise Lost”* asarida Heaven – itoat, tartib, nur ramzi; Hell – isyon, zulmat, ozodlik ramzi.
- *William Blakening “The Marriage of Heaven and Hell”* asarida bu ikki konsept insoniyat tabiatidagi ikki qarama-qarshi, ammo ajralmas kuch sifatida ko’rsatiladi.

Shunday qilib, “Heaven” va “Hell” konseptlari ingliz madaniyatida **faqat diniy emas**, balki **kognitiv, estetik va falsafiy mazmun** kasb etgan.

Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, “Heaven” va “Hell” konseptlari orqali inson tafakkuri **dunyoning axloqiy modelini** shakllantiradi. Ular orqali “yaxshi-yomon”, “nur-zulmat”, “hayot-o’lim” dualizmlari konseptual jihatdan tushuntiriladi.

Demak, bu konseptlar faqat til birliklari emas, balki **inson tafakkurining kognitiv xaritasida** markaziy o'rin tutuvchi **madaniy arxetiplar** hisoblanadi.

Xulosa

1. "Heaven" va "Hell" konseptlari ingliz tili va madaniyatida **kognitiv oppozitsiya** sifatida shakllangan bo'lib, ular ezgulik va yovuzlik, nur va zulmat, mukofot va jazo oppozitsiyalarini ifodalaydi.
2. Kognitiv tahlil natijalariga ko'ra, "Heaven" konsepti **nur, yuqorilik, mukofot, osoyishtalik** bilan; "Hell" konsepti esa **olov, pastlik, azob, zulmat** metaforalari bilan bog'langan.
3. Bu konseptlar zamonaviy ingliz tilida **diniy ma'nodan tashqari, metaforik, emotsional va estetik** qiymat kasb etgan.
4. Ingliz xalq maqollari, idiomalar va badiiy asarlar orqali bu konseptlar **madaniy ongning asosiy simvollari** sifatida mustahkam o'rnashgan.

References:

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
3. Milton, J. (1667). *Paradise Lost*. London.
4. Blake, W. (1790). *The Marriage of Heaven and Hell*. London.
5. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford University Press.
6. Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press.
7. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.